

MARIJAN ŠABIĆ
Hrvatski institut za povijest –
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8, HR – Slavonski Brod
marijansabic@yahoo.co.uk

PISMA FRANJE RAČKOG U PRAG BOHEMISTIČKE I SLOVAKISTIČKE DOPUNE

Autor u prilogu novim spoznajama i komentarima s bohemističkog i slovakističkog aspekta nadopunjuje korespondenciju Franje Račkog koju je Ivan Pederin priopćio 2008. u časopisu *Croatica et Slavica Iadertina*. Utvrđuje točan identitet istaknutih Slovaka i Čeha iz praškog kulturnog kruga, kojima je Rački upućivao pisma (Šafárik, Hattala, Purkyně, Polívka), te donosi integralne tekstove pisama Franje Račkog, među njima i četiri neobjelodanjena pisma koja pripadaju istoj korespondenciji.

KLJUČNE RIJEČI: *Franjo Rački, Pavol Josef Šafárik, Martin Hattala, Emanuel Purkyně, Ivan Pederin, Assemanovo evanđelje, hrvatsko-češke veze u 19. stoljeću.*

I. UVOD

U književnom arhivu (Literární archiv) ustanove Památník národního písemnictví u Pragu katalogizirana su i sačuvana 24 pisma Franje Račkog, i to 2 Pavolu Josefu Šafáriku (u fondu Šafařík, Pavel Josef), 6 Emanuelu Purkyni (u fondu Purkyně, Emanuel), te 16 pisama osobama čiji identitet arhivisti ove ustanove nisu uspjeli utvrditi (u fondu Hanka, Václav). Digitalne sam preslike ovih pisama načinio u rujnu 2006., boraveći u Pragu u okviru programa potpora Instituta za češku književnost Akademije znanosti Republike Češke (Ústav pro českou literaturu AV ČR) inozemnim bohemistima. Baveći se u međuvremenu drugim temama, tek sam nedavno počeo pripremati ova pisma za objavljivanje. Tražeći po bibliografskim bazama noviju literaturu o vezama Franje Račkog s češkim intelektualcima, naišao sam i na pisma koja je 2008. u časopisu *Croatica et Slavica Iadertina* pod naslovom "Pisma Franje Račkoga u Prag" priopćio profesor Ivan Pederin (2008). Iznenadio sam se kada sam shvatio da veći dio korespondencije objelodanjene u tom prilogu (20 od 38) čine upravo pisma koja sam i sam upravo prepisivao. Kada istraživač shvati da je temu kojom se bavi već netko drugi temeljito obradio, svakako se u određenoj mjeri razočara, no u isto sam vrijeme bio i zadovoljan što je prof. Pederin, kojeg smatram jednim od hrvatskih historiografskih, ali i književnopovijesnih autoriteta, također ovu korespondenciju procijenio vrijednom objavljivanja.

S kroatističkog je aspekta prof. Pederin predočio važnu građu, koja nam pokazuje kako je Rački, već kao mladić utemeljitelj hrvatske ćirilometodske znanosti (Petrović, 1979: 49), nakon što je objavio prvi dio opsežne studije o životu i radu sv. Ćirila i Metoda¹ te niz manjih priloga iz povijesti glagoljske književnosti, započeo i veći pothvat u važnom segmentu istraživanja ćirilometodske baštine – prepisivanju i objavljivanju spomenika glagoljske pismenosti, i prije no što je 1859. biskup Strossmayer papi Piju IX. predao memorijumu u kojoj je upozorio na manjak crkvenih glagoljskih knjiga i molio dopuštenje za tiskanje novih (Šuljak, 2008: 248). Ovo je nastojanje Franje Račkog 1865. rezultiralo prvim cjelovitim izdanjem jednog glagoljskog spomenika – Assemanovog evanđelja objavljenog, prema izvorniku, oblom glagoljicom (Petrović, 1979: 84).

Pisma koja je priopćio prof. Pederin značajna su i za druge aspekte hrvatske kulturne povijesti: svjedoče na kakve su prepreke, prije svega financijske prirode, nailazili hrvatski osjećajući intelektualci pri izgradnji prijeko potrebne infrastrukture temeljnih znanstvenih i znanstveno-nastavnih nacionalnih ustanova, u ovom slučaju budućih fakultetskih knjižnica. Rački je u tome dakako imao važnu ulogu, kao prvi predsjednik naše Akademije, ali i kao prijatelj i pouzdanik vodećega hrvatskog mecena Strossmayera.

Čitajući prilog prof. Pederina primjetio sam određena mjesta koja bi trebalo dopuniti s bohemističkog i slovakističkog aspekta, i to ću pokušati ovim tekstom. Zadržat ću se ovdje uglavnom na pismima čije sam izvornike sam imao u rukama, dakle na ona 24 pisma koja je Rački, prema evidenciji koju vodi Literární archiv Památníku národního písemnictví u Pragu² pisao Šafáriku, Emanuelu Purkyni i nepoznatom primatelju, a čijim sadržajem dominiraju dva problema: poslovi oko objavljivanja Assemanova evanđelja i otkup knjižnice istaknutog češkog prirodoslovca za buduće zagrebačko sveučilište. Najvažnijom dopunom koju treba učiniti smatram točno utvrđivanje adresata pojedinih pisama Franje Račkog. Pripremanje Assemanova evanđelistara za tisak bio je zahtjevan posao, i Rački se u tom poslu za savjet i pomoć obraćao onim češkim intelektualcima koje je smatrao autoritetima u polju proučavanja spomenika staroslavenske ćirilice i glagoljičke pismenosti. Palacký, kojeg Pederin određuje za adresata većine pisama bio je prije svega historiograf (smatramo ga utemeljiteljem suvremene češke historiografije) i političar (kao vodeća osobnost češkog narodnog preporoda), tek potom filolog i književnik. Kao filolog Palacký se naročito zanimao za češku prozodiju i povijest češke književnosti – bavio se doduše i priređivanjem tekstova starije češke književnosti, no nije se dosljednije zanimao glagoljskim spomenicima ni njihovim priređivanjem za tisak, niti je na tom polju, koliko mi je poznato, dao zapaženih rezultata.

Kao autoritet se pak na polju proučavanja glagoljskih spomenika 50-ih godina 19. stoljeća nametnuo dobar prijatelj Františka Palackog, Slovak Pavol Jozef Šafárik³, koji je s Palackým napisao *Počátkové českého básnictví obzvláště prozodie* (Praha, 1818.) i *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache* (Praha, 1840.). Rački je bio veliki štovatelj i već kao dvadesetogodišnjak poznavatelj

¹ Franjo Rački, *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjenskih apoštolov*, sv. I., Zagreb, 1857.

² Dalje u tekstu: LAPNP.

³ Šafárikov je interes za glagoljicu pregledno elaborirala Hauptová, 2006-2007: 197-208.

rada i Palackog i Šafárika,⁴ no smatram da je upravo Šafáriku uputio dva pisma kojima je Pederin za primatelja odredio Palackog, i to ću pokušati potkrijepiti i dokazima.⁵ Iz različitog načina obraćanja vidljivo je da su pisma u kojima Rački traži savjete za priređivanje i pomoć za tiskanje Assemanova evanđelja pisana različitim osobama. Šafárika Rački oslovljava sa "Slavo slovjsanske knjige!"⁶ i, tražeći savjet o jezičnim pitanjima, obraća mu se: "Šta Vi naš učitelju! o tom sudite?" (Pederin, 2008: 354). Od drugog, generacijski mu očito bližeg primatelja, Rački često naručuje nove češke publikacije i moli ga da ga izvješćuje o "kretanju češke i ruske osobito staroslavjanske književnosti" (Pederin, 2008: 351), što od veličine kakvom je u to vrijeme bio smatran Šafárik, dakako i Palacký, Rački tada nije mogao biti slobodan zahtijevati. Ova je osoba u desnom gornjem uglu poslanih mu dopisa često bilježila nadnevke primitka, kao i nadnevke odgovora na dopise Franje Račkog. Pokušat ću pokazati da je to bio drugi znameniti Slovak, kodifikator slovačkog jezika Martin Hattala (1821. - 1903.), koji se staroslavenskom, naročito ćirilichnom problematikom intenzivno bavio u drugoj polovici pedesetih godina 19. st., kada postaje i profesor slavenske filologije na praškom sveučilištu. Obveza mi je napomenuti da se na pisma koja je Rački slao Šafáriku i Hattali, dok su ta pisma još čuvana u Narodnom muzeju u Pragu, pozivao i Vladimir Zagorsky u svojoj 1909. objavljenoj doktorskoj disertaciji o Franji Račkom. Tu je Zagorsky objavio i francuske prijevode tri pisma Račkog Hattali: od 16. kolovoza 1858., 2. studenog 1858. i 27. rujna 1864 (Zagorsky, 1909: 245-249).⁷

Što se tiče onih pisama čijim sadržajem dominiraju nastojanja Franje Račkoga da jedna bogata knjižnica pređe u vlasništvo hrvatske Akademije, i sam prof. Pederin napominje u bilješci da nije posve sigurno da su upućena Aloisu Vojtěhu Šemberi (Pederin, 2008: 365, bilj. 13), s kojim se Rački najvjerojatnije jest u isto vrijeme dopisivao.⁸ Upućena su Emanuelu Purkyni, sinu Jana Evangelista Purkyně, češkog prirodoslovca svjetskog glasa, ali i češkog preporoditelja, književnika i prevoditelja, koji je za sobom ostavio spomenutu knjižnicu. Njegovo ime danas nosi sveučilište u Ústí nad Labem.

Druga dopuna odnosi se na sam korpus tekstova. Ovdje ću priopćiti četiri pisma koja pripadaju istoj korespondenciji, a prof. Pederin ih nije uvrstio u svoj prilog. Primjetio sam također da su tekstovi pojedinih pisma u Pederinovu prilogu izmješani, tako da je prepisana prva stranica jednog pa su joj dodane stranice drugog pisma. Ta pisma donosim u integralnoj verziji, kao svojevrsan ispravak tehničke prirode. Konačno, primjetio sam u Pederinovim prijepisima da i nekima od pisama čije izvornike nisam imao u rukama treba preispitati pretpostavljene adresate. Pregled građe koju korigiram zbog preglednosti koncipirao sam prema primateljima, a približno se takva koncepcija podudara i s kronološkim redoslijedom nastanka dopisa.

⁴ Prema: Petrović, 1979: 50 i Gross, 2004: 73-74.

⁵ Kako se Rački u svojim istraživanjima ćirilometodske baštine oslanjao na Šafárikove spoznaje pokazala je Ivanka Petrović (1979) u svojoj studiji, naročito na str. 53-56, 61-63 i 75-79.

⁶ U Pederin, 2008: 349, pogreškom napisano kao "Stare slovjsanske knjige!".

⁷ Izvornik pisma Hattali od 2. studenog 1858. nisam imao u rukama, niti ga Pederin navodi u svom prilogu.

⁸ Zagorsky citira pismo Račkoga Šemberi od 22. svibnja 1872. (Zagorsky, 1909: 127).

2. PISMA

Pavolu Josefu Šafáriku

2 pisma (1858.). LAPNP, Fond: Šafařík, Pavel Josef. Ul 15/G/1. Korespondence přijatá: Rački, F.

1. Rački Šafáriku, 5. srpnja 1858.

Ovo pismo prof. Pederin nije uvrstio u svoj prilog, stoga ga ovdje donosimo u cijelosti. Da je pismo upućeno Šafáriku potvrđuje spominjanje Šafárikovih djela. U njemu Rački Šafáriku po prvi put izlaže svoju ideju o tiskanju Assemanova evanđelistara – dakle, inicijativa za objavljivanje bila je njegova, a ne Šafárikova, kako je Rački poslije znao isticati,⁹ pa je i u predgovoru evanđelistaru napisao da se njegova priređivanja prihvatio na poticaj Šafárika i Hattale (*Asseman. ev.*, 1865: CXVI).

Veleučeni gospodine!

Oprostite mi budete, što se osmjelujem ovim dopisom dirnuti u mir, koga vazda jedrom snagom žrtvujete slovjenškoj književnosti, kojoj Bog vas poživi jošte mnogo godin.

Ja se od nekoliko mjesecij bavim u Rimu, kano kanonik našega narodnoga Kaptola kod Sv. Jerolima; a desit ću se još koju godinu. Cielo svoje slobodno vrieme žrtvujem jugoslovjenškoj, navlastito hrvatskoj povjestnici i književnosti. Bogate rimske knjižnice i arkivi davaju mi dosta posla i otvaraju svaki dan nova vrela; tuj da kako svima prednjači vaticanska knjižnica. Neću Vam dosadjivati obširnijim uvodom, već prelazim na stvar, radi koje latih se pera.

Vi ste veleučeni gospodine! otvorili novu dobu glagoljskoj pismenosti – Vaša duboka istraživanja probudiše pozornost učenoga, navlastito slovjenškoga svieta. Kroz svojieh iztrág pružiste u ruke ljubiteljem glagoljice uzore crpljene iz znamenitijih spomenikov bugarske i hrvatske glagoljice. Nu po mome sudu bilo bi od prevelike važnosti da se slovjenškomu svietu pokloni kakav poveći glagoljski spomenik, koj bi bio vriedni takmac Ostromirovu Evandjelju. A takav – kô što dobro znate – leži u vaticanskoj knjižnici, takav je Assemanov Evandjelistar, koj neće u ničiem ustupiti Ostromirov. Ja sam pomenuti Evandjelistar uz ine ljetos potanje pregledao, te uvidiv njegovu znamenitost odlučio od Vas veleučeni gospodine! potražiti savjet, nebi li koristno bilo obielodaniti ga tiskom. Ali tegoba je gdje i kako? Ovdješnja propagandina tiskarna imade doduše glagoljskieh pismen, ali za hrvatsku, a ne za bugarsku glagoljicu, dočim Assemanov Evandjelistar bi se imao izdati bugarskom glagoljicom. S toga nebi preostalo, nô tiskati ga u Pragi, gdje i Vi svoje krasne pamatki¹⁰ tiskaste. Ali niesu mi poznati uvjeti, pod kojima bi taj posao pražki tiskar Haase poduzeo. Zato bio bi Vam veoma zahvalan, da me u tom uputite. Ja bi dà kako naj volio, da bi Evandjelistar pod vašiem slavniem imenom božje svjetlo ugledao; trud za prepisati ga rado bi žrtvovao, jer se tuj neradi o materialnoj koristi, nego o duhovnoj i književnoj, koju bi Slovjenstvo steklo.

Po mome mnienju – bude li se izdao – imao bi se Evandjelistar izdati ne onako, kako se u rukopisu nalazi t. j. nebi se imao sliediti red crkvene godine; nego bi se imao naj prije

⁹ Vidi npr. u: Petrović, 1979: 83 i Smičiklas, 1895: 22.

¹⁰ Pavol Josef Šafařík, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů*, Praha, 1851.

(ili naj kaљnje) navesti koledar, zatim Evandjelja po redu, kako se u Sv. Pismu nalaze, po prilici onako, kako g. Hanka obielodani Ostromirovo Evandjelje.

Ja se obratih i na ovdašnjeg njemačkog knjigara Spithövena i na bečkog Braumüllera, të nikako do sada ne mogoh dobiti Vaše najnovije djelo: "ueber den Ursprung und die Heimat das Glagolitismus"¹¹ - oprostite, umolio bi Vas, da bi blagoizvolili naložiti komu pražkom knjigaru, da bi ga što prije na moje troškove amo (Roma a Ripetta) na mene odpremio.

Scienim, da primiste prošle god. po g. Ivanu Kukuljeviću moj prijepis glagoljskog nadpisa u crkvi sv. Lucije kod Nove Baške.¹² Ja napisah nešto o njem i za naš Neven,¹³ naj više radi toga, da krčkoga biskupa sklonim, da bi dotičnu ploču na bolje mjesto stavio, gdje bi se dalo bolje prepisati. Uostalom mogu Vas uvjeriti, da je natpis u bugarskoj glagoljici; kao takav bio bi "unicum" u Hrvatskoj.

Još jednom molim Vas veleučeni gospodine! oprostite mojoj smjelosti, i ako Vam vrieme dopuštja, uputite me u pomenutih pitanjah. Inače zapovjedajte sa mnom.

Ponizni sluga

Dr. Franjo Rački

Kanonik kod Sv. Jerolima

U Rimu, dne 5. srpnja 1858.

2. Rački Šafáriku, 22. srpnja 1858.

Pederin ovo pismo donosi pod rednim brojem 1. (Pederin, 2008: 349-350), kao naslovljeno Palackom. Sadržajem se ovo pismo, u kojem Rački Šafáriku predlaže suizdavaštvo i pisanje predgovora prijepisu Assemanova evanđelistara, izravno nadovezuje na pismo Šafáriku od 5. srpnja 1858.

Nepoznatom

16 pisama (1858. - 1869.). LAPNP, Fond: Hanka, Václav. Ul. 20/Ch/8. Korespondence cizí: Rácki, F., nezjíštěnému.

1. Rački Šafáriku, 11. travnja 1859.

Pederin ovo pismo donosi pod rednim brojem 4. (Pederin, 2008: 353-354), kao upućeno Palackom. Na temelju citata s 1. stranice pisma može se sa sigurnošću zaključiti da je pismo upućeno Šafáriku, jer se spominje njegovo djelo *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů*:

U tiskarni lasno se popune kratice, scienite li, da je i ovdje od potrebe slediti obćenita pravila, koja tako liepo razložiste u predgovoru k svojim pamatkam jijoslov. písemnictví.

¹¹ Pavol Josef Šafárik, *Über den Ursprung und die Heimat das Glagolitismus*, Praha, 1858.

¹² Riječ je dakako o prijepisu teksta sa znamenite Baščanske ploče, kojeg je Rački po Kukuljeviću poslao Šafáriku. O problemima s kojima se susretao pri prvim čitanjima ovog spomenika vidi u: Petrović, 1979: 56-57, te u pismima F. Račkog Ivanu Kukuljeviću, u: Smičiklas, 1895: 171-174.

¹³ [Franjo Rački] Fr. R., "Glagoljski nadpis na ploči u crkvi sv. Lucije kod Nove Baške na otoku Krku", *Neven*, 7, br. 16, 1858, str. 251-252; br. 17, str. 266-268.

2. Rački Martinu Hattali, 16. kolovoza 1858.

Pederin ovo pismo donosi pod rednim brojem 2. (2008: 350-351), kao upućeno Palackom. Da je upućeno Hattali jasno je iz citata s 2. stranice izvornika: "Da Vam pravo kažem, ja se vrlo radujem, što nastojite svojiem razboritiem i učeniem odporom ovo pitanje razbistriti; ja sam se odmah latio vaše razprave o monahu Hrabru,¹⁴ te Vas mogu uvjeriti, da ju velikiem zadovoljstvom pročitah."

3. Rački Hattali, 2. prosinca 1858.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 3. (2008: 351-352), kao upućeno Palackom. Zaključujem da je upućeno Hattali jer se sadržajem nadovezuje na prethodno (npr. Rački zahvaljuje na poslanom mu Jezberinom spisu, za kojeg je molio Hattalu), i na izvorniku se nalazi bješka o primitku i o odgovoru, pisana istim rukopisom kao i na prethodnom pismu Hattali.

4. Rački Hattali, 21. listopada 1859.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 5. (2008: 354-356), kao upućeno Palackom. Na temelju citata s 3. stranice izvornika može se zaključiti da je i ovo pismo upućeno Hattali:

"Žao mi je veoma, što radi moje nedužne primjetbe u Neveni o Jazberovu spisu ružno jeste opačani. Sud Vaš posvema bijaše istinit; s to ga neustručavah se izreći ga."

Rački je u *Nevenu* u listopadu 1858. objavio negativnu kritiku rasprave (Rački, 1858) u kojoj je češki rusofil František Jana Jezbera pokušavao dokazati da je ćirilica bila starije pismo od glagoljice. "Nedužna primjetba" kojom se Rački pozvao na Hattalu iznosila je je pojedinosti iz Hattalina osobnog pisma, i glasila je:

Prem poznati profesor na pražkom sveučilištu g. M. H. – u prijateljskom dopisu na kratko izreče mi svoj sud o tom djelcu: "cena jeho je dle mého zdání tak chatrná, že nestojí ani útrat poštových do Rima", ja sam ipak – da pravo kažem – željno ga izčekivao; po št me zanima u taj par sve, što u glagoljicu zasieca (460).

Iz ovog pisma saznajemo da je Šafárik Račkoga obavijestio da ne može brinuti o tiskanju Assemanova evanđelistara u Pragu, te da Rački pomoć s te strane očekuje od Hattale. Ovaj je podatak važan zbog utvrđivanja adresata kasnijih pisama u kojima se Rački raspituje kako napreduje tiskanje evanđelistara.

5. Rački Hattali, 9. ožujka 1860.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 7. (2008: 357-358), kao upućeno Palackom. Rački predlaže da jezikoslovni predgovor prijepisu Assemanovog evanđelistara napiše Hattala, i na to će se nadovezivati i u narednim pismima.

¹⁴ Martin Hattala, "Mnich Hrabr", *Časopis Musea Království českého*, 32, sv. 1, 1858, str. 117-129.

6. Rački Hattali, 14. travnja 1860.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 6. (2008: 356-357), kao upućeno Palackom. Da je upućeno Hattali vidljivo je iz spominjanja njegove studije o Zelenohorskom rukopisu. Kako Pederin nije prepisao četvrtu, posljednju stranicu izvornika, ovdje donosimo integralni tekst pisma:

Veleučeni gospodine profesore!

Opet se radujem, što imadem sreću s Vami čestje dopisivati,; a k tomu dava mi priliku Vaša blagonaklonost prama meni, koju očitujete svojimi točnimi odgovori.

Možete si pomisliti, kako se začudih, primivši tek u velikom tjednu Vaše štovano pismo od 24. studenog 1859. Ono se bog zna kuda klatilo više od 4 miesecov! S toga bijaše mi veoma žao, što nemogoh zadovoljiti do sada svemu onomu, što se u njem traži. Imenito izpričajte me kod našega slavnog Šafařika pozdraviv ga naj srdačnije, što nepotražih u Vatik. knjižnici Niconis Constitutiones. Kako rekoh, jedva u velikom tjednu dodje mi pismo u ruke. Sada su praznici u knjižnici; ponedjeljak 16. t. m. otvori se, tē ću odmah potražiti ga, i ako što nadjem obznaniti.

Hvala Vām i gosp. Hanki na knjigah poslatih mi. Ako mogu u čiem služiti, samo zapoviedajte.

Dva posljednja svezka muzejnika prošle godine primih ovieh dan. Osobito rado čitah Vašu izvrstnu obranu Libušina suda.¹⁵ Bez svakoga laskanja, slovjenka filologia ima se čemu nadati od Vašega bistroga uma; a uzvišena pjesma dostojna je takovih braniocov, kakov ste Vi veleučeni gospodine. Čini mi se, da će se u buduće slovjenki književnici imati čestje boriti s njem. Nadrikritičari, koji pošto su kod kuće sve izprerovali htieli bi nam oteti i ono malo duševne baštine, koja nam se sačuvala od njihova mača i ognja.

Sada nješto o Assemanovu Evangjelistaru. Ja nesamo pristajem na Vaše predloge, nego Vas opet molim, da bi poprimili i korekturu i jezikoslovnu stranku za predgovor. Svakako bi naj volio, da se tiska u Pragu. Ja sam od davna sravnjivanjem gotov; pa bih Vam ga bio poslao, da niesam imao toliko svakojakoga posla. Htedoh najme cieloga sravnati s grčkim textom i vulgatom, kô što i kratice popuniti. Dojdućega četvrtka izručit ću rukopis ovdašnjemu c. k. poslaničtvu; petak krenut će u Beč, odkle g. Črnčić poslat će Vam ga u Prag. Ako nebudem svojim poslom gotov, to ću ga nastaviti kašnje po tiskanom. Ja najme idem u Hrvatsku okô po Svibnja, tē ću se ondje baviti negdje do konca Rujna, pa opet u Rim. Bjeħ i onako nakanio doma, ali početkom Srpnja; nu odlazak se je pospiešio, pošto sam pozvat na sabor pokrajinski u Zagreb kao bogoslov. Biskup Strossmayer namierava (bude li se dalo radi kard. Haulika) rieč povesti o Slov. liturgiji, a govorit će se takodje o kolegiju, koga bismo rado utemeljiti u Rimu, koj bi za nas Jugoslovljene bio od neizrečene važnosti.

S listom, koga mi poslaste jur odtisnuta iz Assem. evandj. jesam posvema zadovoljan. Dā kako bugarskom glagoljicom ima se tiskati. Po mom mnienju tiskanje će se razvlačivati dok ja budem u Hrvatskoj; vrativši se dat ću snimiti fac-simile. Medjuto šaljem Vam

¹⁵ Palacký je od kraja 20-ih sudjelovao u raspravi o znamenitim falsifikatima rukopisa srednjovjekovnih čeških pjesama *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*, nizom članaka do kraja života braneći njihovu izvornost. 1859. mu je objavljena rasprava "Die altböhmschen Handschriften und ihre Kritik" (*Historische Zeitschrift*, 1859, sv. 2, str. 87-111), no obrana koju spominje Rački jest Hattalina rasprava "Obrana Libušina soudu ze stanoviska filologického" (*Časopis Musea Království českého*, 32, sv. 4, 1858, str. 600-611; 33, sv. 3, 1859, str. 326-346; 34, sv. 1, 1860, str. 59-81.), u kojoj Hattala brani tezu o izvornosti *Zelenohorskog rukopisa*, prema sadržaju opsežnije kompozicije unutar rukopisa (legendarna Libuše presuđuje u vlastelinskom sporu oko naslijeđa), nazivanoga i *Libušin soud*.

(budućega petka) jedan list, kako ga ja sám snimih na prozračnom papiru. Uostalom, što bio još trebalo, o tom se možemo pismeno sporazumjeti; pa bi se moglo dogoditi, da ja skočim do Praga, osobito ako biskup Strossmayer iz Zagreba krene u Beč, pa odanle s parobrodom u Biograd, kamo odlučismo oba na svaki način.

Ja uvijek sbiram material za našu historiu po ovdjašnjih arhivih i knjižnicah. Rado bih na skoro obielodaniti nekoliko starijih listin, a k njimi pridružiti do 80 iz Kr. napuljskoga Arkiva, koje prepisah prošle godine. Ali nikako nemogu uhvatiti dosta vremena. Isto tako rado bi prirediti više tisuć regist tičućih se jugoslovj. poviesti. Odsjek III moga djela bit će razdijeljen u dva svezka, od kojih prvi (do 12 tiskanih arák) već je pod tiskom. U njem napisah više toga, što bih bio izpustio, da pišem za Čehe. Isto tako bih bio učinio s I-II svezkom. Ali moj gospodine! Za naše ljude treba pisati inače; njim treba sve obiesiti na nos, inače bace knjigu u kut. Naši Hrvati su lieni; a to je naše naj veće zlo; mi smo razciepani, a to je naša još nevoljnija bieda. Mi imamo slabo znanje onih znanostih, koje treba već posiedovati, kada se što piše. Odavle naši spisi obično su površni, a srbski još površniji.

Juče govorih s kard. Barnabi-em, prefektom Propagande,¹⁶ radi Brčićeva¹⁷ saltiera. On odmah privoli, da se ovdje tiska na troškove propagandine; tē će dati nova pismena lievati, pošto stara jesu iznemogla. Uvieren sam, da bi se u Pragu ljepše odtisnuo; ali glavno je, da se glagoljica opet svrne u staro korito, i da naš sviet vidi, da Rim nije joj tako protivan, kō što njeki misle. Da sami ljubimo svoju svetinju, ljubio bi ju i drugi. Gospodine! Vi ste još mlad, pa se odvažite prigotoviti stari prievod cieloga Sv. Pisma ili bar novoga zavjeta po naj starijih i naj boljih rukopisih. Jelte?

Stara slika sv. Petra i Pavla bivša nješto zakasnela bude gotova ovih dan, tē ću Vam je poslat više komadov – isto na gosp. Radlinskoga¹⁸

Drago bi mi bilo, da me s odgovorom udostojite, dok sam u Rimu, tē ću Vam, ako bog da pisati opet iz Hrvatske. Triebali Vam još što, izviestite me.

Moj iskren pozdrav gg. Šafařiku i Hanki. Dà! Pisà mi ovieh dan o. Martinar iz Pariza, da je dobio viesti o tobožnjem slovj. rukopisu u Belfastu. U svoj stvari neima ni riečce istine. Rukopis je latinski, valjda gotičkimi pismeni. Iz Oporta još nam nestigoše glasovi. Svi učeni Njemci imahu valjda samo jedne naočare bivši u knjižnici.

Mislite više put na Vašega štovaoca i prijatelja

Franju Račkoga

U Rimu 14. travnja 1860.

7. Rački Hattali, 16. kolovoza 1860.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 8. (2008: 358-359), kao upućeno Palackom. Prepisao je samo prvu stranicu izvornika i dodao joj tekst četvrte, posljednje stranice pisma Hattali od 14. travnja 1860. Ovdje donosim integralni tekst pisma. Na temelju ranijih pisama, naročito onih u kojima Rački moli Hattalu da se prihvati korekture i pisanja predgovora Assemanovu evanđelju, pretpostavljam da je i ovo pismo upućeno Martinu Hattali – Stjepan Damjanović i Ivanka Petrović

¹⁶ Ovdje završava Pederinov prijepis.

¹⁷ Ivan Berčić (Brčić) (1824. - 1870.), prvi član JAZU iz Zadra, od 1855. profesor staroslavenskog jezika i liturgike u zadarskom sjemeništu. Pretpostavljam da "saltijerom" Rački naziva Berčićev *Bukvar staroslavenskoga jezika* (1860.) koji je ipak tiskan u Pragu, kao uostalom i sve Berčićeve značajnije knjige objavljene za njegova života.

kao činjenicu su iznijeli da je evanđelistar "trebalo otisnuti u Pragu uz pomoć Martina Hattale" (Damjanović, 2008: 369-370), odnosno da je "glavna briga oko tog izdanja u Pragu bila (...) povjerena Martinu Hattali" (Petrović, 1979: 83).

Veleučeni gospodine!

Vaše pismo od 1. Svibnja t. g. nenadje me u Rimu, tè mi bijaše kašnje poslato u Hrvatsku. Ovdje me zateče sada ovaj, sada onaj posao – zato niesam Vam mogo nanj dosada odgovoriti.

Pišem Vam iz Beča, kamo dodjoh za kratko vriemena na zahtievanje biskupa Strossmayera. Drage volje pohitao bih u Prag, da me nečekaju nestrpljivo u Zagrebu, kamo sutra se uputim.

Da se više Assem. Evandjelje u mene nevere, evo šaljem Vam ga ciela. Kratice bio bih rado sám popuniti – ali sijaset poslov, a malo vremena. Zato imajte jih dobrotu sám popuniti u vrieme tiskanja.

O tisku neću Vam ništa progovoriti; tiskajte ga kako sami naj bolje znate. Pogodite se s Haseom; a trošak nadomirit će biskup Strossmayer. Svakako se ima tiskati okruglom glagoljicom; jer je takova matica.

Zar nebi bilo možno, da se odtisne za 2-3 mjeseca? Kada se 3-4 arka naberu, drago bi mi bilo, da mi je pošaljete "u Fužinu na Ljubljanu i Rieku", gdje će znati, nebudem li se ondje bavio, kamo mi se imaju slati.

Ako bi još gdje što na kom mjestu sumnjali, to me izviestite, da došav u Rim mogu poglednuti; ⁻¹⁹ a kada bude text odtisnut, lasno ćemo za predgovor.

Ja sam Katkića pozorna učinio za pjesni, o kojih mi pisaste – a kada dodjem sám u Zagreb, pitat ću, je-li Vam je prijepis jur poslat.

Molim Vas, ideu o izdavanju cieloga sv. pisma u staroslovj. jeziku glagoljicom ili cyrillicom ili obema nemojte s uma pustiti. To bi bio naj dostojanstvenii za cielo Slovjenstvo spomenik, koj bi se Cyrillu i Methodu digô za 1000 lietnu uspomenu. Vi, Miklošić, Sreznjevski itd. mogli biste se dogovoriti. S drugim žalibože nemogoh govoriti, jer ga nije u Beču.

Ja ću biti u Zagrebu po prilici do konca ovoga mjeseca – pište mi tamo s adressom u kat. sjemenište.

Ovo Vam u hitnji pišem; s toga oprostite. Pozdravite g. Hanku i ostale.

Vaš štovatelj

Fr. Rački

U Beču 16. Kolovoza 1860.

8. Rački Hattali, 23. srpnja 1862.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 9. (2008: 359), kao upućeno Palackom. Prepisao je samo prvu stranicu izvornika i dodao joj tekst druge, posljednje stranice

¹⁸ Andrej Radlinský (1817. - 1879.), katolički svećenik, jezikoslovac i jedna od vodećih osobnosti mlađe generacije slovačkih preporoditelja - štúrovaca. U to je vrijeme u Budimu uređivao utjecajne "Katolícke noviny".

¹⁹ Od ovog mjesta Pederin nastavlja s tekstom pisma Račkog Hattali od 14. travnja 1860.

pisma Hattali od 16. kolovoza 1860. Ovdje donosim integralni tekst pisma, za koje također pretpostavljam da je upućeno Hattali.

Velečastni gospodine!

Već dva put pisah Vam kroz g. Šenou²⁰, a neznam: jeste li primili moja pisma, pošto na nje neimam nikakova odgovora.

Ja bih hteo što prije saznati: je-li se tiska Assemanov evanđelistar ili ne, tē, ako se tiska, dokle već doprie i kada bi mogō biti gotov. Ako se nije počeo tiskati, a Vam poslovi nedopuštaju, da se korekturom bavite, onda bi ga dao tiskati u Zagrebu, gdje Gajeva tiskarna nabavi si slova glagoljska.

Meni jako leži na srdcu, da to što prije doznam: pošto sa svih stran pitaju me ljubitelji našega crkvenoga jezika: što je s tim evanđelistarom? S druge strane biskup Strossmayer, koj daje trošak, želio bi, da taj rukopis bude spomenikom književnim, koga bi uz druge stvari mi Jugoslovjeni podigli našim sv. apostolom za tisućgodišnjicu. S toga bi želio, da se što sjajnije tiska.²¹

Zato molim Vas najučtivije, da biste imali dobrotu što prije izvijestiti me o stanju ove stvari. Ja ću do skora u Zagreb kano savjetnik i referent u školskih i crkvenih poslovih kod Kr. namjesničkoga vieća. Ako mi odmah odgovorite, još će me ovdje pismo naći. Za sada neimam Vam što prijaviti; drugi put toga više. Očekujuć odgovor ostajem

Vaš izkren štovalac

Franjo Rački

U Djakovu 23. Srpnja 1862.

9. Rački Hattali, 8. listopada 1863.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 10. (2008: 360), kao upućeno Palackom. Prepisao je samo prvu od četiri stranice izvornika, te joj dodao tekst druge, posljednje stranice pisma od 23. srpnja 1862. Ovdje donosim integralni tekst pisma.

Veleučeni gospodine!

Od kada nedopisujemo si, ja dojdoh u takav djelokrug javnoga života, kakovu se prije nisam nadao. Prem mi sada zvanični poslovi mnogo vremena oduzimaju, nepropuštam ipak preostalo mi vrieme upotrebljavati za književne radnje. Više toga mi je pod perom; ali ponajprije hteo bi se oprostiti Assemanova evanđelistara.

Mogu Vam prijaviti, da se "tandem aliquando" počē tiskati jučer kod Jakića. Priedjujuć ga za tisak držao sam se onih načelah, kojih se drže slovjski prvaci Šafařik, Miklošić itd. kod izdavanja starih spomenikah. Ja mislim, da izim popunjenja kraticah nesme se, bar kod prvoga izdavanja takova spomenika, kakav²² je rećeni evanđelistar, ništa promieniti. Ovo izdavanje po mojem mnienju ima biti vjeran odtisak, i tako rekuć odliev, samoga izvornika. Ja sam dakle skrupulozno pridēřzao iste nedosljednosti u pojmu i pravopisu, koje se nalaze u matici Vatikanskoj. Kod popunjavanja pako sledio sam

²⁰ August Šenoa je u Prag došao 1859. i kao stipendist biskupa Strossmayera upisao studij prava. Studij je prekinuo u ljeto 1861. a Prag je napustio tek 1865., djelujuć u međuvremenu kao novinar i suradnik čeških i hrvatskih novina i časopisa.

²¹ Od ovog mjesta Pederin nastavlja s tekstem pisma Račkog Hattali od 16. kolovoza 1860.

²² Od ovog mjesta Pederin nastavlja s tekstem pisma Hattali od 23. srpnja 1862.

isti rukopis i njegove analogije. Od kratica većina je poznata; ali ja ću Vam jednu navesti, koja bar meni nije bila poznata, të se dost izmučih, dok ju razrieših, kako mislim dobro. U rukopisu stoji: ꙗѣл ѣл ꙗѣъъъѣѣъ. Poslie dugoga sravnivanja i premisslavljanja mislim, da se ima čitati "ѣѣлѣѣъъъъъ" prema grč. αναλέψιμοσ, kako se čita u grčkom evangelistaru Vatikanskom XI vieka, të se u smislu slaže s Ostromirovim evangjeljem, u kom čita se "W" .A. NEĐ PO PASC\ NA NEWE\RI % 90MI NO". U interpunkciji sledio sam Tischendorfa, upotrebljujuć samo ove znakove (, , :) jer mislim da oni bolje odgovaraju starini rukopisa od sadanje.

Milo bi mi bilo čuti i Vaš cienjeni savjet, dok je tisak u početku. Ja bih rado, ako Vam nije neprilično, da Vam šaljem tiskani tabak po tabak, të da Vi tako proučite sav tekst, a na koncu izvolite mi priobćiti svoje opazke o vrijednosti itd. ovoga rukopisa.

Kao što Vam je poznato poslie lista 49. neima više toga što bi trebalo uzeti iz Ostromirova kodeksa. S toga liepo Vas molim, da izvolite mi na moje troškove prepisati dati iz Vostokova²³ izdavanja Ostromira (koga žalibože neimamo u Zagrebu, a ja sravnjivajuć ga u Beču nisam imao vremena to prepisati) ono što je na listu 84-89. U Assemanovu rukopisu ima od subote ꙗѣъъ po duhovu evangjelje od Matije: "nemimoidet rados" ... do "edin naente"; zatim neima teksta do kraja, kano ni celih evangjeljah za nedielju ꙗѣi, subotu ꙗѣѣ, nedielju ꙗѣѣ po duhovu, te subotu .ѣѣ. (nacęťкъ novumu létu), sve do "i bě učę vъ ѕѣbotън", odakle je tekst podpun. Molim Vas, dakle, da uzmognem čim prije dobiti taj prijepis, da tiskanje nezapne.

Molio bih Vas takodjer za Vašu razpravu "Poměr cyrilličny k nynejšim nářečim slovanským"²⁴ i ako bi još takova što imali iz područja filologičkoga i historičkoga, što mislite, da bi me zanimalo. Bit ću brz platac.

Žao mi je bilo, što me nenajdoste u Zagrebu. Pozdravlja Vas Mesić, Jagić, Veber i drugi štovatelji. Izručujuć se u Vaše prijateljstvo cienjeno ostajem Vaš štovalac

Franjo Rački

U Zagrebu 8. listopada 863.

10. Rački Hattali, 6. ožujka 1864.

Ovo pismo, kao i dva koja slijede, prof. Pederin nije uvrstio u svoj prilog. Sastavnim su dijelom korespondencije Hattale i Račkog oko tiskanja Assemanova evanđelja, stoga ih ovdje donosim u cijelosti. Iz ovih kraćih dopisa saznajemo da je Hattala odustao od pisanja jezikoslovnih komentara – nakon dugog iščekivanja Hattaline reakcije na otisnute arke koje mu je slao, Rački je ovu zadaću povjerio Vatroslavu Jagiću, koji je napisao opsežan jezikoslovni dio predgovora Assemanovom evanđelju (*Asseman. ev.*, 1865: XII–XCIX). Rački Hattali preporuča mladog Smičiklasu, te ga moli da pronade tko bi među češkim književnicima u *Književniku* izvještavao o novijim češkim izdanjima.

Veleučeni gospodine!

Na Vaše pismo, kojim primate na se posao, da ćete učiniti mi filologičke primjetbe na Assemanov evangjelistar, nisam do sada odgovorio s toga, što sam čekao, da Vam

²³ Aleksandar Hristoforovič Vostokov (1781. - 1864.), utemeljitelj ruske slavistike i prvi priređivač Ostromirova evanđelja.

²⁴ Martin Hattala, "Poměr cyrilličny k nynejšim nářečim slovanským", *Časopis Musea Království českého*, 29, sv. 1, 1855, str. 81-105.

njekoliko tiskanih araka mogu poslati i ujedno Vam se na toj pripravnosti zahvaliti. Tisak ide jako polagahno; Jakićeva tiskarna ima glagolskih slova samo za pol arka, slagar je slabo viešt, tē mi dade sto muka kod izpravljanja. Izpravljaj što točnije, ali nije moguće, da se nebi gdje koja pogreška podkrala, osobito u pismena oblikom sličnih kao *л* i *л* itd. Ove i slične pogreške izpravit će se na koncu. Nu na str. 4 red. 13 štampano je *л l*

Vaše opazke bit će mi dobro došle.

Kako Vam sada zdravlje?

Pozdravljaju vas Mesić i Veber. Izručujući se u Vaše prijateljstvo jesam Vaš štovatelj

F. Rački

U Zagrebu 6 Ožujka 1864.

11. Rački Hattali, 13. srpnja 1864.

Štovani gospodine i prijatelju!

Buduć će Assemanov evangjelistar biti dotiskan koncem sljedećega tjedna, a ja sada pišem predgovor: molim Vas pošaljite mi bezodvlačno svoje filologičke opazke, da cijelo djelo uzmogne biti gotovo do konca o.m.

U ovom slučaju, ako nebiste mi u stanju bili učiniti navedenu ljubav, molim Vas obavijestite me čim prije.

Mislim, da primiste prvih 11 tabaka.

Preporučujem Vam "Književnik". Rado bismo, da nas koj od českih književnika izvještjuje o valjanih književnih djelih českih; dali bismo mu honorar od 20 fr po tabaku.

Preporučujući se u Vaše štovano prijateljstvo jesam Vaš štovalac i prijatelj

Fr. Rački

U Zagrebu 13. Srpnja 1864

12. Rački Hattali, 27. rujna 1864.

Ovaj mladić, koji će Vam izručiti pismo, je pripravnik za gimnazijsko učiteljstvo imenom Tade Smičiklas²⁵. On će učiti na Pražkom sveučilištu povjest, a rado bi se uputiti u slavistiku bar u toliko, u koliko mu je ona potrebita za stariju povjest slovjensku. S toga preporučam ga Vašoj brižljivosti i Vašemu rukovodstvu. On imade mnogo želje za napredak.

Poradi silnih službenih i neslužbenih poslova zaostadoh s predgovorom u Assem. Evangjelistar, komu je text već sasvim tiskan. Njeke filologičke primjetbe dat će mi

²⁵ Hattala je tada profesor slavistike na Karlovom sveučilištu u Pragu. Smičiklas je 1864. dobio stipendiju za pripremanje gimnazijskog učiteljskog ispita za povijesno-zemljopisnu struku u Pragu (prema: Kolarić, 2000: 199). Tu je proveo jednu godinu, a potom je (u jesen 1865.) u Beču nastavio studirati povijest.

Jagić, a veoma žalim, što nemogoh dobiti ništa iz Vašega vrstnoga pera. Nebi li još bilo moguće?

Primih dva arka Vaše veoma zanimive rasprave.

Vruće Vam preporučam "Književnik". Nebi li se tko od mlađjih českijh književnika našo, koj bi nam bar svakoga proljeća sastavio pregled českije literature u struci filologičkoj, historičkoj i prirodoslovnoj? Mi ćemo ga drage volje nagraditi 20-30 fr na tiskani arak. Molim Vas zamolite koga u naše ime; pa bi nam drago bilo, ako bi uzhteo takav pregled za god. 1864. poslati za I. svezak god. 1865. Svezak IV je pod tiskom. Vaša obećana recenzija slovnice Zikmundove došla bi još dobro.

Ja ću s biskupom Strosmajerom oko 15 Listopada u Rim, tē biti odsutan do konca Studenoga o. g.

Inače neima ništa novoga što bi Vas zanimalo.

Odzdravlja Vas g. Jagić i Mesić. Izručujuć se u Vaše prijateljstvo ostajem Vaš štovalac

Fr. Rački

U Zagrebu 27 Rujna 1864.

13. Rački Hattali, 26. veljače 1868.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 14. (2008: 362-363), u komentaru navodeći da je pismo pisano Josefu Jirečku, kojega Rački moli da "dovrši svoj rukopis i pošalje ga Akademiji da se tiska u *Starinama*" (Pederin, 2008: 362). I inače vjerodostojni *Lexikon české literatury* (1993: 558) donosi podatak da je Jireček 1869. bio suradnik ove Akademijine publikacije – međutim, te godine *Starine* nisu objavile nijedan Jirečkov tekst. Prvi prilog Josefa Jirečka u *Starinama* objavljen je, koliko mi je poznato, tek 1882.²⁶ – radilo se o manjem prilogu građe, za koji je malo vjerojatno da ga je Akademiji slao u nastavcima, kako je sa svojim tekstom činio stvarni primatelj pisma Franje Račkog, u kojem Rački niti ne spominje *Starine*, nego 2. i 3. knjiga "ráda". U četvrtoj je knjizi *Rada* JAZU Martin Hattala objavio dužu raspravu "Početne skupine suglasah hrvatskih i srbskih",²⁷ prethodno čitanu na sjednici Historičko-filologičkoga razreda JAZU 4. prosinca 1867., stoga je očito i ovo pismo upućeno Hattali. I u pismu od 27. travnja 1868. Rački spominje raspravu u 4. knjizi *Rada*.

14. Rački Hattali, 27. travnja 1868.

Pederin pismo donosi pod rednim brojem 27. (2008: 370-371), kao upućeno Josefu Jirečku. Prepisao je dvije od tri ispisane stranice izvornika, te je tekst posljednje stranice dopisao tekstu pisma Josefu Jirečku pod rednim brojem 15. (2008: 363). Ovdje donosim integralni tekst pisma.

Veleučeni gospodine i prijatelju!

Mislim da mi se netrieba izpričati, što vam na list od 21. pr. m. jedva sada odgovaram. Putem prof. Mesića imali ste odavle doznati sve što vas zanma.

²⁶ Josef Jireček, "Jedan list Vuka Stef. Karadžića i devet listova Jeremije Gagića pokojnomu P. J. Šafariku", *Starine*, 14, 1882, str. 196-209.

²⁷ Martin Hattala, "Početne skupine suglasah hrvatskih i srbskih", *Rad JAZU*, 4, 1868, str. 104-175.

Vaša razprava štampat će se ciela u IV knjizi rada, koja će se početi odmah štampati čim III knj. izadje što će do koj dan biti. Razpravu ćete imat u ruci svakako do srpnja a posebne otiske i prije. Dok nije bila ovdje ciela nije se mogla u razredu predložiti, i inače nebi mogao prije red na nju doći. Moja razprava je prieko nade narasla, te nije ni u III knj. dogotovljena. Ovu knjigu ćete svakako do 15 Svibnja dobiti u ruke, u Hvar²⁸ ili kamo želite.

Ja bih mislio, da se štovani prijatelju! Umirite. Medju vami i kritikom vaših radnja učen će sviet sud izreći; a zasluga na polju književnom neće vam poreći ni sadašnjost ni budućnost. Tâ znate, da neima učenoga čovjeka, o kom se nebi zadjenulo tudje pero – a čim je on veći, tim je ovo obično oštrije. Primjerâ imademo svaki dan dosta – a vi u Českoj n. p. na Palackom. U ostalom svi vaši prijatelji i štovatelji žele vam prije svega zdravlje. Caetera adjicientur. S toga vas molimo, da se za koje vrieme odmorite od ozbiljnije radnje, pak ćete zdravi većom snagom za nju prionuti. Prof. Tomek potrudio se za Kollerovu sbirku. Sve je u redu. Ona će biti ovih dana ovdje.

Bio je ovdje ruski pisac Makušev. Odputovao je u Mletke. On će izostati tri godine: prvu u Italiji; drugu u Turskoj, treću medju nami. I Lamanski ima ovamo doći.

Prof. Mesića pridružili su k nam. vieću u pomoć dokle Jurković ozdravi.²⁹

Neznam: je-li vam dospjela u ruke recenzija vaše najnovije knjige od dra Leskiena, docenta u Göttingenu. Mislim da je on učenik Schleicherov i u njegovu duhu pisao³⁰.

Biskup Strossmajer želi i vas predložiti u odbor za novo izdanje liturgičkih knjiga.

Primite izraz osobitoga štovanja od vašega prijatelja

Fr. Račkoga

U Zagrebu 27/4 1868.

P. S. Znajuc da imate mnogo troška u stranom svietu, ponudjam vam prijateljski i bez svake uvriede predujam na vašu razpravu, koja će se i onako štampati i za koju je tim honorar in principio odredjen. Ako vas je dobra volja, izvolite mi samo staviti na znanje.

15. Rački Hattali, 10. ožujka 1869.

Ovo pismo Pederin priopćava pod rednim brojem 12. (2008: 361), kao upućeno Palackom. Nedostaje četvrta, posljednja stranica pisma, na kojoj se nalazi tek pozdrav i datacija, koje je Pederin dopisao jednom od pisama upućenih Josefu Jirečeku (pismo pod rednim brojem 17., str. 364-365). Da je i ovo pismo upućeno

²⁸ Hatala je početkom listopada 1867. došao u Zagreb, a onda je pošao na Hvar i u Dubrovnik, gdje je proveo zimu (prema Šišićevoj bilješci u: *Korespondencija...*, 1928: 53). Razlozi su Hattalina boravka u Hrvatskoj najvjerojatnije bili zdravstvene prirode.

²⁹ Ovdje završava Pederinov prijepis.

³⁰ August Leskien (1840. - 1916.) i August Schleicher (1821. - 1868.), njemački jezikoslovci s čijim se nazorima Hattala nije slagao i s kojima je često polemizirao. Tako se Jagić prisjećao sjednice Historičko-filologičkog razreda JAZU od 4. prosinca 1867.: "Gostom držao je predavanje prof. Hattala iz Praga o konsonantskim skupinama, što je poslije i štampano u 'Radu'. Napadi na Schleichera, kojima se Hattala često isticao, izazvaše protest Daničićev, unesen, čini mi se, čak i u protokol sjednice!" (Jagić, 1963: 53). Schleicher je bio počasni član JAZU, opsežan mu je nekrolog iz pera Vatroslava Jagića objavljen u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 6, 1869, str. 180-203.

Hattali vidljivo je po Hattalinu odgovoru, koji je pohranjen zajedno s pismima Franje Račkog "nepoznatom", a donosimo ga u nastavku.

16. Hattala Račkom, 30. travnja 1869.

Pismo nije potpisano. Nije potpuno jasno radi li se o konceptu pisma ili o kopiji koju si je Hattala ostavio za osobnu arhivu. U njemu izražava sumnju u svoj moguć doprinos odboru za izdavanje starih liturgijskih knjiga, u koji ga je predložio Strossmayer, i moli da ga se ne smatra članom toga tijela. Moli i dopuštenje da odgovori u *Radu* na kritiku koju je o njegovoj raspravi u istoj publikaciji napisao Đuro Daničić. Pismo donosimo u cijelosti:

Odpovēd na list Račkého 10/3 1869.

Veleštovani gospodine!

Izvolite oprostiti, da na predragi list Vaš pisan 10/3 1869. samo sada odgovaram. Uzrokah tomu ima više a, kao što se meni čini, svi jesu valjani.

Osobito pako nemirna krv moja uzbuni se te pojavi i ove godine više putah nego lani. Morao sam se dakle čuvati a raditi samo ono, što se nipošto nedade odložiti. O stvari pako, koje se štovani list Vaš najviše tiče, ne mogu toga ni sada dopustiti, nesumnjajući nimalo o tome, da ona upravo tako čvrsto i sretno napreduje, kao da sam Vam odmah odgovorio. Šta se pako zahvalnosti moje tiče, ta će osobito Vam, veleštovani gospodine, dobro poznata te sada isto tako draga biti, kao da je prije očitovana.

Prvi i najvažniji dio zadaće, opredijeljenje načelah i načina, kojima se ima nova recenzija liturgičkih knjigah vaših obaviti, svršen je već polag svega, što mi u štovanom listu svom ob istoj stvari pišete. Brčiću "je" već "preporučeno, da se drži hrvatske recenzije." Nesumnjam takodjer, da znade već i taj i o. Parčić³¹ i način, kojim se imaju vladati. "Odbor će za tim ostala pitanja riešiti" i bez mene jošte laglje nego prvi dio zadaće. Isto tako mislim i o posljednjem dielu njezinom, t. j. da će odbor izpravljeni misal i ostale knjige "preglednuti, odobriti i predati biskupu djakovačkom" bez ikakve težkoće i pomoći, osobito tako slabe, kao što bi moja mogla biti. Budući pako ne vjerujem, da je svaki "der bescheiden ist, ein Schuft", neostaje mi ništa pametnijega ni poštenijega nego čestitati sl. odboru iz puna srдца, da je u stvari tako težkoj i zamršenoj, kao što je po mojem mnienju zadaća njegova, mnogo dalje dopro nego što bih mogao dopustiti, da je da je neće sretno i slavno svršiti bez mene, te zahvaliti najiskrenije osobito Vam, veleštovani gospodine, na tom, da "zakucaste i na moje rodoljubje." Bilo ovo kako mu drago, tudje zasluge štujе opet sigurno više nego što bi se moglo o njem kazati, kad se nebi očitovalo ovim načinom. S druge strane o mudrosti i dobroti Vašoj tako sam uvjeren, da Vas moram još i ovako moliti: ako zbilja i poslije ovoga očitovanja mislite da bih i sada jošte mogao koristovati Vašemu odboru, izvolite mi javiti načela i način, polag kojih ovaj počе raditi, pa nemojte mi zamjeriti, da se prije toga nikako nesmatram članom Vašega odbora. Napokon uvjerujem Vas, da prije toga neću ni g. biskupu djakovačkom odgovoriti na list, koji mi on po Vas poslati izvolje.

³¹ Dragutin Antun Parčić (1832. - 1902.), filolog i franjevac, red napustio 1876.

³² Hattala, Martin. August Schleicher und die slawischen Consonantengruppen : ein Beitrag zur neuesten Geschichte der indoeuropäischen Sprachforschung überhaupt und der schlawischen insbesondere. Prag : H. Carl : J. Satow , 1869.

Drago bi mi takodjer bilo saznati mnijenje Vaše o polemici mojoj protiv Šleicheru³², od koje Vam ovom prilikom šaljem dva iztiska: 1 za Vas a drugi za Akademiju. Jošte pako više biti ću Vam zahvalan, ako mi javiti izvolite, može ili smije-li odgovor moj g. Daničiću barem toliko dugačak biti za rad, kao što je njegova recenzija moje lat. radnje³³. U ostalom nemojte niti najmanje sumnjati o tome, da ću mu još objektivnije odgovoriti nego Šleicheru i Leskiemu. Odgovoriti mu pako moram, jer dobro znadem, u koliko ga štiju Jugoslaveni, a ja ove mnogo više cijenim, nego što bih mogao i smio dopustiti, da tako grdo misle o meni, kao što g. Daničić hoće. Da sam zdraviji, bio bih to sigurno već davno načinio. Ali "co se vleče, neuteče!". Medjutim neka se zadovolji time, što ga na str. 22 i 72 ove replike ide.

U Pragu, 30/4 1869.

Emanuelu Purkyni

6 pisama (1872. - 1874). LAPNP, Fond: Purkyně, Emanuel. Ul. 6/C/10. Korespondence prijatá: Rački, Franjo.

Kako je rečeno, prof. Pederin je pretpostavio da je Rački ova pisma uputio A. V. Šemberi. Na stvarnog adresata ovih pisama, pored njihova sadržaja, upućuje nas i ulomak iz Šulekovog opsežnog izlaganja o životu i radu Jana Evangelista Purkyně, za pisanje kojeg ga je literaturom izdašno opskrbljivao upravo Emanuel Purkyně:

Knjižnica Purkynjina znamenita je i brojem i sadržajem: ima tu 11.500 djelah, ponajviš prirodoslovna sadržaja. Purkyně je jošte za života svoga želio, da bi ta dragocjena knjižnica, njegovo jedino blago, dopala jugoslavensku akademiju, zato ju je i ponudio pokojnikov sin našoj visokoj zemaljskoj vladi, da ju uz primjerenu cieniu za zemlju odkupi, čim bi se udario krasan temelj knjižnici ljekarskoj, u kojoj struci je naš narodni muzej vrlo siromašan, pa će opet trebati prirodoslovne knjižnice, kad se osnuje sveučilište. Nu visoka vlada nije smogla novacah za taj dragocjeni Purkynjin amanet, i tako nam prieti opasnost, da će nam umaći ova knjižnica, koja bi bila dikom narodnomu muzeju, ako se nenadju plemeniti rodoljubi, spremni na izvanredne žrtve za korist i slavu narodnu (Šulek, 1870).

1. Rački E. Purkyni, nedatirano.

Na temelju sadržaja ovog pisma, ali i pisama koje je E. Purkyně primio od Bogoslava Šuleka,³⁴ koji mu je i savjetovao da se za otkup knjižnice obrati Račkom kao predsjedniku Jugoslavenske akademije,³⁵ zaključujem da je pisano u posljednjem tjednu prosinca 1869. Naime, Rački piše: "Primih vaše pismo od 20. t. m.³⁶ Na koje mi je čast odgovoriti; primih takodjer od g. Šulka popis³⁷." Šulek pak 4. prosinca

³³ Recenziju Hattaline rasprave *De mutatione contiguarum consonantium in linguis slaviciis* (Prag, 1865) Daničić je objavio u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 2 (1868), str. 192-204. "Rad", koliko mi je poznato, nikada nije objavio Hattalin odgovor Daničiću.

³⁴ Šulek E. Purkyni. 7 pisama (1869. - 1873.) LAPNP, fond: Purkyně, Emanuel. Ul. 6/C/10. Korespondence prijatá: Šulek, B.

³⁵ Šulek E. Purkyni, 4. prosinca 1869., str. [1].

³⁶ Naglašavam kao najraniju moguću granicu nastanka pisma, koja istovremeno ("t. m." – toga mjeseca) određuje i 31. prosinca 1869. kao posljednji mogući dan nastanka pisma.

³⁷ Popis knjiga u knjižnici svoga pokojnog oca Emanuel Purkyně je poslao Šuleku, a on ga je prosljedio Franji Račkom.

1869. piše E. Purkyni da još nije primio popis knjiga u knjižnici, dok se u pismu od 18. siječnja 1870. izravno poziva na sadržaj nedatiranog pisma F. Račkog: "F. Rački mi vypravoval, že Váš zprávil o nepřijemné odpovědi, jenž dostal b. Strossm. ohledem knihovně; nuž ale my sme pořad neztratili naděje, že ji dobudeme, pakli nám budete Vy v tom napomocným. Od naší nynější netečné vlady ani se nebylo nadíti jiné odpovědi."³⁸

Početak je ovog nedatiranog pisma, tj. samo prvu od četiri njegove stranice, Pederin priopćio pod rednim brojem 18. (2008: 365), dodavši mu kraj pisma Račkoga Josefu Jirečku od 28. studenog 1870. Ovdje donosim integralni tekst pisma.

Veleccienjeni gospodine!

Primih Vaše pismo od 20. t. m. na koje mi je čast odgovoriti; primih takodjer od g. Šulka popis.

Kano što vam je poznato, preuzv. biskup J. J. Strossmajer obratio se na našu vladu s preporukom, da knjižnicu vašega neumrloga otca iz zemaljskih prihoda kupi za Sveučilište koje se imade ovdje osnivati i komu bi najviše dolikovala osobito za budući liečnički fakultet.

Na preporučno pismo biskupovo, upravljeno početkom rujna o. g. vlada odgovori tek nedavno, i to da neimajuć novaca nemože kupiti knjižnice. S ove indi strane neima nikakove nade, osobito³⁹ ako se uzme na um, u kakovih je sada rukah sudbina horvatske domovine. Boljem se uspjehu nemožemo nadati niti od Sabora, ako bi se nanj obratili, jer sadašnji sabor hrvatski neće ino, van što se prohtije vladi.

Biskup Strossmajer, kako je veledušan podupiratelj narodne knjige i napredka, obreče od svoje strane znatniji prilog za vašu knjinicu. Ali on teško da može sada toliko koliko bi želio, jer si je naprtio velik trošak gradeć novu veliku stolnu crkvu.

Jugoslavenska akademija s jedne strane nemože trošiti svoj prihod u takove svrhe, s druge je jedva podmirila zakupninu za Kukuljevićevu knjižnicu.

Tim dakle nebih mnogo nade imao, da bi se vaša knjižnica za naše zavode mogla nabaviti, osobito ako još ciena za nas prevelika bude. Znadem, da strukovne knjižnice kakova je vašega neumrloga otca, nemože skoro ni jedan novac odkupiti, jer je velik trud, dokle se ona sastavi. Ali velik iznos prelazi naše sile.

S toga bih imao nade i bi se na neki način odvažio, da sakupim i sastavim potrebitu svotu samo onda, ako biste mogli cieniu knjižnici čim više sniziti, a nikako prieko 10.000 for. Jer valja vam veleučeni gospodine! znati, da je jugosl. Akademija dala za Kukuljevićevu knjižnicu⁴⁰ 20.000 for. a da imade u njoj do 12.000 svezaka, za tiem do 2.000 dragocienih rukopisa i prieko 5.000 listina; na dalje – da mi možemo biti bez humanist. diela vaše knjižnice, pošto veći dio onih knjiga imademo. Ili šta – ne bi li na to pristali, da se odieli prirodoslovni diel, pa da gledamo ovaj kupiti?

Mi bismo se ponosili knjižnicom, koju je sastavio slavni fiziolog i česki rodoljub; ali naše su sada okolnosti takove, da nam to nije moguće, ako se ili ciena znamenito nesnizi, ili

³⁸ Šulek E. Purkyni, 18. siječnja 1870., str. [1-2].

³⁹ Od ovog mjesta Pederin nastavlja s tekstem pisma Josefu Jirečku od 28. studenog 1870.

⁴⁰ Kukuljevićeva je knjižnica prešla u vlasništvo Akademije u prosincu 1868., i njezina je kupnja značila najveće povećanje knjižnog fonda u povijesti Akademijine knjižnice (prema: Leščić, 2002: 185).

neodielu prirodoslovni odjel. U ostalom do skora ću vam točnije izvješće priobćiti, a želio bih čuti i vaše mnijenje. Počitajući vas ostajem smierni

Dr Fr. Rački

2. Rački E. Purkyni, 8. ožujka 1872.

Pederin je pod rednim brojem 25. (2008: 369-370) donio prvu od dvije stranice ovog kratkog dopisa, te joj pridodao 3 stranice nedatiranog pisma Račkog E. Purkyni, čiji sam nastanak okvirno datirao u posljednji tjedan prosinca 1869. Ovdje donosim integralni tekst pisma.

Visoko poštovani gospodine!

Nesreća htjede, te se odgodom našega sabora opet odgodi pitanje o kupnji knjižnice vašega neumrloga otca.

Ja ne sumnjam ni sada o tom, da će naša domovina kupiti ovu knjižnicu za naše Sveučilište, čim bude narodnom zastupstvu sudjeno postaviti ruku na uređenje naših zavoda, ili čim zadobije hrvatska zemlja narodnu vladu. U sadašnjih okolnostih teško je i kušati. Meni je veoma žao, što se ta stvar toliko razvlači; ali sada neumiem pomoći ni savjetovati.

Toliko si držim za ugodnu dužnost obavijestiti vas⁴¹ na pismo od 15. siječnja o. g.

Primite izraz mojega najiskrenijega štovanja, uz koje ostajem Vaš

Dr Fr. Rački

U Zagrebu 8/3 1872.

3. Rački E. Purkyni, 25. kolovoza 1872.

Pederin ga donosi pod rednim brojem 24. (2008: 369), bez teksta s posljednje dvije stranice izvornika na kojima se, osim formalnog pozdrava F. Račkog, nalazi i koncept opisa knjižnice namijenjen zagrebačkoj Akademiji. Ovaj je opis E. Puryně sastavio prema uputama koje mu je Rački izložio u pismu. Upravo je ovaj opis knjižnice najuvjerljiviji dokaz da su pisma upućena sinu Jana Evangelista Purkyně.

4. Rački E. Purkyni, 27. kolovoza 1873.

Pederin ga donosi pod rednim brojem 22. (2008: 367-368).

5. Rački E. Purkyni, 22. ožujka 1874.

Pederin ga donosi pod rednim brojem 28. (2008: 371-372).

6. Rački E. Purkyni, 22. travnja 1874.

Pederin ga donosi pod rednim brojem 29. (2008: 372-373).

Ostala pisma

⁴¹ Od ovog mjesta Pederin nastavlja s tekстом nedatiranog pisma E. Purkyni.

Pisma Franje Račkog od 14. srpnja 1887., 19. rujna 1887. i 12. srpnja 1889., koja je Pederin priopćio pod rednim brojevima 36., 37. i 38. (2008: 377-378), nisu upućena Josefu Jirečku, kako je pretpostavio prof. Pederin. Rački u prva dva pisma adresatu iznosi primjedbe vezane uz prilog "iz bug. evanđelja" koji se treba tiskati u *Starinama*, a kada je pisano treće pismo Jireček je već bio pokojni. U tom pismu čitamo: "Kako možete iz korekture, koja Vam se šalje razabrati, ove godine tiskaju se Vaši prilozi u XXI knj. 'Starina'. Nu pošto imade mnogo gradje, neće biti svi poslani prilozi štapani u ovoj knjizi, nego polovica t. j. prvih I-VI. odlomaka, dočim će ostali doći u sljedeću knjigu." (Pederin, 2008: 378)

Prilozi o kojima piše Rački su "Bugarsko četverojevangjelje u biblioteci českog muzeja u Pagu"⁴² i "Opisi i izvori iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu"⁴³. Objavljeni su u 19., 21. i 22. knjizi *Starina*, a napisao ih je Gjuro Polívka, kojem su i upućena ta tri pisma.

Rački u pismu od 5. veljače 1863., koje Pederin donosi pod rednim brojem 14. (2008: 362-363) kao upućeno Josefu Jirečku, piše: "Ovom prigodom budi mi dozvoljeno napomenuti, da je Vaš krasni i temeljiti govor, kojim predložiste preinaku izbornoga reda sabora českoga, u Hrvatskoj veliki utisak učinio i sve zadovoljio" (Pederin, 2008: 360). Govor u kojem se zalagao za promjene izbornog zakona u korist većinskog českog stanovništva na 9. zasjedanju Zemaljskog sabora Českog kraljevstva 29. siječnja 1863. održao je František Palacký,⁴⁴ a prijedloge koje je u govoru iznio odbacili su zastupnici njemačkog podrijetla, koji su u tom tijelu imali većinu. Zaključujemo stoga da je ovo pismo upućeno njemu, a ne Josefu Jirečku. Pored navedenog, Rački se u ovom pismu adresatu obraća s molbom da "izposluje" kod českog muzeja posudbu matica oble glagoljice za tiskanje Assemanova evanđelja – Palacký je bio tajnik českog Narodnog muzeja (koji je tada bio ustrojen kao udruga – *Společnost Českého muzea*) od lipnja 1841. do veljače 1852., kada je zbog političkih razloga udaljen i iz njegova upravnog odbora. Muzej je pod izravnim utjecajem Palackog postao živim središtem českim duhom prožetog kulturnog i znanstvenog života, a nakon pada Bachova apsolutizma, od ožujka 1861. Palacký je opet bio član uprave muzeja.

3. ZAKLJUČAK

U ovom je prilogu komentarima s bohemističkog i slovakističkog aspekta i sadržajno nadopunjena korespondencija Franje Račkog koju je objavio prof. Ivan Pederin, utvrđeni su adresati pisama Franje Račkog koje čuva Literární archiv Památníku národního písemnictví u Pragu, a Rački ih je pisao u razdoblju od 1858. do 1874., te adresati još četiri pisma izvan fondova ove ustanove. Nastojanja Franje Račkog na objavljivanju Assemanova evanđelja uklapala su se u kontekst ćirilometodske euforije koja je slavenski svijet obuzela na tisućugodišnjicu dolaska solunske braće u Veliku Moravsku. Pripremajući za objavljivanje Assemanovo evanđelje Rački se obraćao tadašnjim autoritetima na polju proučavanja spomenika

⁴² *Starine*, 19, 1887, str. 194-250.

⁴³ *Starine*, 21, 1889, str. 184-224; 22, 1890, str. 195-220.

⁴⁴ Govor je dan poslije objavljen u českim novinama: "Řeč Dr. F. Palackého", *Národní listy*, 3, br. 23, 1863, str. 1-3 (30. 1. 1863.).

stare slavenske pismenosti – starijem Šafáriku i generacijski mu bližem Hattali. Na temelju predočene korespondencije može se zaključiti da u konačnici ni jedan ni drugi nisu Račkom bili od velike pomoći – Šafárik je umro 26. lipnja 1861., a Hattala mu nije u Pragu osigurao tiskanje evanđelistara i, premda je to Rački od njega do posljednjeg trena očekivao, nije mu napisao jezikoslovni predgovor. S biografskog su aspekta ova pisma još jednim izvorom pokazatelja povezanosti Račkog s vodećim osobama češkog kulturnog života: Šafárikom, Hattalom, Palackým, Jirečekom i drugima, ali i njegova nastojanja da ih na vrlo konkretan način, kao urednik znanstvenih publikacija i predsjednik JAZU, angažira na izgradnji obrazovne, znanstvene i općekulturne komponente hrvatskog nacionalnog razvitka.

LITERATURA:

Assemanov ili vatikanski evangelistar / iznese ga na svjetlo dr. Franjo Rački, Zagreb, 1865.

Stjepan Damjanović, "Strossmayerova nastojanja oko glagoljskih liturgijskih knjiga", u: *Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera : međunarodni znanstveni skup*, zbornik radova, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Filozofski fakultet, Osijek, 2008, str. 365-371.

Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkog*, Novi Liber, Zagreb, 2004.

Zoe Hauptová, "P. J. Šafařík a hlaholice", *Slovo*, 56-57, 2006/2007, str. 197-208.

Vatroslav Jagić, "Uspomene i sjećanja", u: Vatroslav Jagić, *Rasprave, članci i sjećanja*, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1963, str. 248-254.

Aleksandra Kolarić, "Kronološka bibliografija Tadije Smičiklase i radova o njemu", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 18, 2000, str. 199-228.

Korespondencija Rački – Strossmayer : knjiga prva : od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875., ur. Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1928.

Jelica Leščić, "Povijest Knjižnice Hrvatske (ondašnje Jugoslavenske) akademije znanosti i umjetnosti 1867.-1918.", *Povijesni prilozi*, 12, 2002, str. 183-219.

Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce, sv. 2/I, Academia, Praha, 1993.

Ivan Pederin, "Pisma Franje Račkoga u Prag : pisma Franje Račkoga Františku Palackom, Josefu Jirečku i Aloisu Vojtěhu Šemberi", *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, 2008, str. 347-379.

Ivanka Petrović, "Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane", *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, 9, 1979, str. 47-99.

[Franjo Rački] Dr. F. R., "Kyril a Method nepsali nikdy hlaholsky než kyrilsky. Vypravuje a kriticky dokazuje F. J. Jezbera. Pripojeno vypravování o Slovánech v království neaplském. V Praze 1858. Str. 72", *Neven*, 7, br. 29-30, 1858.

Tade Smičiklas, *Život i djela dra. Franje Račkoga*, JAZU, Zagreb, 1895.

Bogoslav Šulek, "O životu i djelih slavnoga fiziologa Ivana Purkyně", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 12, 1870, str. 118-200.

Andrija Šuljak, "Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko-glagoljska baština", u: *Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera : međunarodni znanstveni skup*, zbornik radova, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Filozofski fakultet, Osijek, 2008, str. 245-266.

Vladimir Zagorsky, *François Rački et la renaissance scientifique et politique de la Croatie (1828-1894)*, Paris, 1909.

KORIŠTENA ARHIVSKA GRAĐA:

Rački Šafáriku. 2 pisma (1858.). LAPNP, Fond: Šafařík, Pavel Josef. Ul. 15/G/1. Korespondence přijatá: Rački, F.

Rački nepoznatom. 16 pisama (1858.-1869.) LAPNP, Fond: Hanka, Václav. Ul. 20/Ch/8. Korespondence cizí: Rácki, F., nezjištěnému. [među 16 pisama je i 1 pismo Martina Hattala]

Rački Emanuelu Purkyni. 6 pisama (1872.-1874.). LAPNP, Fond: Purkyně, Emanuel. Ul. 6/C/10. Korespondence přijatá: Rački, Franjo.

Šulek Emanuelu Purkyni. 7 pisama (1869.-1873.). LAPNP, fond: Purkyně, Emanuel. Ul. 6/C/10. Korespondence přijatá: Šulek, B.

FRANJO RAČKI'S LETTERS TO PRAGUE BOHEMIAN AND SLOVAKIAN UPDATES

SUMMARY

From the Bohemian and Slovakian aspect the author complements the correspondence of Franjo Rački published by Ivan Pederin in 2008 in *Croatica et Slavica Iadertina*. He determines the exact identity of the prominent Slovaks and Czechs of Prague cultural circle, to whom Rački addressed his letters (Šafařík, Hattala, Purkyně, Polívka), and presents the entire content of Franjo Rački's letters, among which there are four so far unrevealed letters belonging to the same correspondence.

KEY WORDS: *Franjo Rački, Pavol Josef Šafařík, Martin Hattala, Emanuel Purkyně, Ivan Pederin, Assemani's Gospel, Croatian-Czech relations in the 19th century.*

